

Bíró Beatrix*

Kolozsvár

A biblioterápia és a „bibliaterápia”.

A bibliai szövegek alkalmazása a biblioterápia
módszerével a gyülekezeti pasztoráció

gyakorlatában**

I. rész

Bevezetésként

Egy pillanatra lépünk ki a minket körülvevő környezetből, és képzeletben lépünk be egy gyülekezeti terembe, az otthoni bibliaóráink megszokott terébe. Most képzeljük el egy bibliaóra menetét. Mit tapasztalunk? Talán egy élénk, aktív, érdeklődő és kérdező kis csoport képe elevenedik meg előttünk. De saját tapasztalatom szerint és mások beszámolóit szerint is az általános kép nagyon sokszor eltér ettől. Megérkeznek a gyülekezeti tagok, mindenki elfoglalja a helyét (évek óta ugyanazt a helyet), énekelnek, a lelkipásztor felolvassa az igét, és magyarázza, magyarázza, magyarázza..., aztán nagy csend. Elhangzik egy kérdés. Semmi válasz. Ismét csend. Aztán egy hang mégis megtöri a kényelmetlen csendet: „Nagyon szépen mondta a tiszteletes úr/tiszteletes asszony!” Egy rövid ima, ismét ének, áldás. Mindenki elindul haza, és a legélénkebb beszélgetés a hazafelé vezető úton alakul ki, de nem az igéről, nem a témáról, hanem általában arról, hogy ki hogy van, milyen az időjárás stb. Ennek pedig az az oka, hogy a hagyományos, megszokott bibliaórák keretében ritkán alakul ki valódi, érzelmi jellegű kapcsolódás az igével, az üzenettel, egymással. Ezt pedig joggal nevezhetjük a gyülekezeti pasztoráció kudarcának. Van-e megoldás, és ha igen, micsoda? A kérdésre a *biblioterápia* lehetőségeiben találhatjuk meg a választ.

---

* Bíró Beatrix (Marosvásárhely, 2000) a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet hallgatója a magiszteri képzés első évfolyamán. Középiskolai tanulmányait a Marosvásárhelyi Művészeti Líceumban végezte. Érdeklődési és kutatási területei: elhívástörténetek az Ószövetségben, bibliai szövegek alkalmazása a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatában, a zsolttáirodalom terápiás jellegű szövegei.

** Ez a tanulmány a Sapientia Hungariae Alapítvány Collegium Talentum programjának keretében készült. A téma ismertetése 2023. május 17-én hangzott el Kolozsváron, a 26. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencián, amelyen a szakmai zsűri első díjban részesítette a dolgozatot. A témához kapcsolódó kísérleti kutatás eredményeit a tanulmány II. részében közöljük.

A lelkipásztor mint a „Biblia könyvtárosa”. Első olvasásra talán idegen számunkra ez a kifejezés, mert nem ez az első gondolatársítás, amely eszünkbe jut a lelkipásztori lét meghatározásakor. Mégis képzeljünk magunk elé egy újabb képet, egy meghitt, belső teret, a Biblia 66 könyvből álló „könyvtárát”. Ennek minden egyes darabja értékes kincseket rejteget, amelyek arra várnak, hogy az érdeklődő olvasó fellapozza, és gazdagodjon általa. Azonban aki már rendelkezik könyvtári tapasztalattal, jól tudja, hogy a könyvtári állományokban igen nehézkes is lehet az önálló tájékozódás. Egy hozzáértő könyvtáros azonban segítségére siet a kutakodó olvasónak, és közös erőfeszítéssel a legtöbb esetben elő is kerül az kötet, amit a könyvtári kliens keresett, s amire éppen akkor volt szüksége. A bibliai könyvtárunk világában a lelkipásztorok hivatásukból adódóan lehetnek ilyen könyvtárosok a gyülekezeti tagok számára, mint akik nemcsak az igehirdetésre való készülésük során tartják szem előtt a gyülekezet aktuális helyzetét és keresnek ahhoz találó textust, hanem a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatában is eszközökként használják azokat a rendelkezésre álló könyveket, amelyek a gyülekezeti tagok lelki épülését szolgálják mind a személyes lelkigondozói beszélgetések alkalmával, mind a gyülekezeti csoportokban végzett szolgálatok során. Ennek mikéntjére pedig a biblioterápia módszere adhat válaszokat nekünk.

Dolgozatomban két kérdésre kívánok választ találni: alkalmas-e a biblioterápia arra, hogy pozitív hatásait a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatában kamatoztassuk, illetve alkalmas-e a bibliai szöveg arra, hogy a biblioterápia eszköze legyen. A kérdések megválaszolása érdekében dolgozatomban most közölt első részében a biblioterápia kutatástörténetét, legjelentősebb modelleit és módszereit, illetve a modellek szintézisének lehetőségeit vizsgálom, hogy ezzel átfogó képet nyújtsak a biblioterápiáról. A dolgozat második részében a modellek szintetizálása során nyert képet kíséreltem meg rávetíteni a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatára, és megvizsgálom a „módszer-transzplantáció” során felmerülő lehetőségeket és problémákat, különös tekintettel a bibliai szövegek sajátos jellegéből adódó kérdésekre kapcsán.

1. „Biblio”-„terápia”

Ahhoz, hogy a biblioterápiáról érdemlegesen értekezzük, először meg kell határozni azt. Az elnevezés sokakat téves feltételezésekhez vezet. Noha a görög βιβλίον szóból származó *biblio*- előtag könyvet jelent, és számos könyvvel kapcsolatos kifejezésünkben megtalálható,¹ a biblioterápia nemcsak könyvekkel fog-

¹ A fogalom meghatározásánál Béres Judit fokozottan figyelmezteti az olvasót azokra a félreértésekre, amelyekhez ez a kifejezés vezethet. A magyar nyelv szavait hozza fel példaként, amelyek egyértelműen a könyvekhez kapcsolódó területeket jelölnék: *bibliotéka*, *bibliobusz*, *bibliofil*.

lalkozó tudományág, hanem általánosan *írott szövegek* széles palettájával dolgozik, azaz mindazzal, ami *irodalom*.² Nem föltétlenül szépirodalom vagy szakrális irodalom, és nyomtatott formában kiadott szövegnek sem kell lennie. Az a lényeg, hogy szöveg legyen, irodalom, a szó legtágabb értelmében. Jakobovits Kitti éppen ezért tartja célszerűbbnek az *irodalomterápia* kifejezés használatát a módszer megnevezésére.³ Mindazonáltal a biblioterápia megnevezés sem téves, és a magyar nyelvű szakirodalomban ez az elsődlegesen használt szakkifejezés a módszer megnevezésére. Az, hogy *terápiáról* beszélünk, már sejteti, hogy az írott szövegek gyógyító hatása kerül előtérbe, és a módszer az írott szövegek terápiás aspektusát hasznosítja. A megnevezést először Samuel McChord Crothers unitárius lelkész és író használta 1916-ban, és elsődleges jelentése arra a lelkigondozói segítségre vonatkozott, amely a mentális betegséggel küzdő személyek irodalmi szövegek általi lelkigondozói kísérését foglalta magában.⁴ E terápiás forma elméleti alapjait, alapvető szempontjait és céljait az alábbiakban tárgyalom röviden, és ismertetem a bibliaterápiás kutatás legjelentősebb eredményeit.

1.1. A biblioterápia történetének rövid áttekintése

„A lélek gyógyulásának a helye” – ez a felirat állt a néhai thébai könyvtár bejárata fölött. Nem új keletű dolog tehát a szövegek gyógyító hatásának felismerése, sőt nem is köthető szorosán még ehhez a Kr. e. 3. századból származó felirathoz sem. A különböző szövegek, történetek hosszú ideje már részei voltak a népi lélekorvoslásnak, a lelki konfliktusok feltárásának, mint hogy azt a pszi-

---

Azonban egy másik példa éppen azt szemlélteti, hogy az előtag vonatkozhat a Bibliára is, mint például a *bibliodráma* kifejezés esetében. A félreértés tehát adott: a biblioterápián sokan azt érthetik – részben tévesen –, hogy ez a tevékenység valamilyen módon a Bibliához vagy a bibliodráamához kapcsolódik. Béres Judit: „*Azért olvasok, hogy éljek*”. *Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig*. Kronosz Kiadó, Pécs 2017, 113. Jakobovits Kitti személyes vallomása szerint a kifejezés helytelen értelmezése miatt őt már úgy is keresték fel, mint „a hittel kapcsolatban álló és társadalmi kérdésekben is aktív embert”. Jakobovits Kitti: *Irodalomterápia. A könyvespolcod pszichológusszemmel*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest 2021, 19. Témánkra való tekintettel a későbbiekben érdemes volna megfontolni a fogalmi asszociációkat: vajon nem nyerhet a bibliai szövegekkel folytatott biblioterápia ezekből a „félreértésekből”?

² Béres Judit a következő négy nagy kategória mentén tárgyalja a biblioterápiában alkalmazható szövegeket: *szépirodalmi könyvek és szövegek; egyéb fikatív vagy félfiktív anyagok* (a bibliai és egyéb szakrális szövegeket a szerző a *félfiktív* kategóriába sorolja); *nem fikatív anyagok; hibrid kategóriák*. Béres Judit: *i. m.* 115–116.

³ Jakobovits Kitti: *i. m.* 19–20.

⁴ McCulliss, Debbie: *Bibliotherapy: Historical and research perspectives*. In: *Journal of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, Research and Education* 25 (2012/1), (23–38) 23.

choterápia megfigyelte és meghatározta volna konkrét fogalmakkal.⁵ Azonban vitathatatlan, hogy a szövegek különféle terápiás hatásának kiaknázását az elmúlt másfél évszázad, különösen a 20. századi biblioterápiás kutatás megjelenéséhez és fejlődéséhez lehet kötni.

A legselő biblioterápiás „beavatkozásokat” pszichiátriai intézetekhez köthetjük, ahol az olvasás része volt a betegek kezeléseknak. Benjamin Rush, az amerikai pszichiátria atyja, egyik 1802-ben tartott előadásában fogalmazta meg a következő javaslatát: „A kórházi betegek szórakoztatása és oktatása érdekében egy kis könyvtárnak mindenképpen hozzá kell tartoznia a kórház berendezéséhez”.⁶ Egy elmegyógyintézetben tett látogatása után Charles Dickens is beszámolt arról, hogy az ide beutalt betegek különböző rekreációs foglalkozásokon vettek részt, kisebb feladatokat bíztak rájuk, és programszerűen olvastak. Dickens *American Notes* című írása, amelyben a fenti megjegyzését is papírra vetette, 1842-ben született, tehát a könyvek gyógyító, azaz terápiás célú használata már bevett gyakorlat volt a 19. század közepe táján. Ez utóbbi azt igazolja, hogy komolyan vették Benjamin Rush javaslatát, és feltételezhetjük, hogy az olvasás nemcsak egy helyen képezte a rekreációs program részét. 1853-ban Minson Gilt pszichiáter tollából született meg az első tudományos publikáció is a témában *On the Reading, Recreation, and Amusements of the Insane* címmel, és ebben már ő is javasolja, hogy minden intézetben könyvtárat kell létesíteni, amelyekben megtalálhatók „útrajzi, biográfiai, történeti és sok más különféle mű, s amelyek az angol nyelv elragadó és udvarias irodalmát alkotják”.⁷

Azonban a 20. századdal kezdődően a biblioterápia kilépett a pszichiátriai intézetek falai közül, és egy másik, mondhatni az egyik legnyilvánosabb helyen kapott új lendületet, mégpedig a közkönyvtárakban. A biblioterápia először a kórházakban működő könyvtári személyzet munkájának lett részévé, s ez később általánosan elterjedt az amerikai könyvtári hálózaton belül. Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) 1939-ben alakította meg az első biblioterápiás bizottságot, és a biblioterápiát hivatalosan is elismerte a könyvtári szolgáltatások között.⁸ A könyvtáros mint „biblioterapeuta” ekkor még csak javaslatokat tett a különböző nehézségekkel küzdő egyének számára, hogy milyen olvasmány felelne meg nekik aktuális helyzetükben. Sadie Peterson Delaney volt az első könyvtáros, aki

⁵ Peseschkian, Nossrat: Népi pszichoterápia keleten. In: uő: *A tudós meg a tevehajcsár. Keleti történetek – nyugati lelki bajok*. Ford. Adamik Lajos. Helikon Kiadó, Budapest 1991, 15.

⁶ Rövid kutatástörténethez ld. McCulliss: *i. m.* 24–28.

⁷ Galt, John M.: On the Reading, Recreation, and Amusements of the Insane. In: *Journal of Psychological Medicine and Mental Pathology*. 24 (1853/6), (581–589) 583.

⁸ Szávai Ilona: Beszélgetés Bartos Évával. In: Bartos Éva (szerk.): *A biblioterápia közelről. „A szentendrei modell”*. Pont Kiadó, Budapest 2020, (7–12) 8.

strukturálta a könyvtáros biblioterápiás munkájának lépéseit. A tuskegee-i veterán kórházban végzett könyvtársi munkája során különböző foglalkoztatásokat szervezett pszichiáterek, nővérek és könyvtáros kollégák segítségével, ahol a szükségnek megfelelően külön biblioterápiás egységet létesítettek a tébécés, paraplegiás, lobotómiás és egyéb mentális zavarban szenvedő betegek számára.⁹ A biblioterápiás foglalkoztatást megelőzően szakorvosok és pszichiáterek konzultáltak a betegekkel, és a kórelőzmény felállítása után megállapították, hogy milyen pszichológiai szükségleteknek megfelelő biblioterápiás programban kell részesíteniük a beteget, majd ennek megfelelően könyveket választottak számukra egyéni és csoportos olvasás céljából.¹⁰

Ha a biblioterápia történetére tekintünk, látjuk, hogy ez a fajta terápiás munka kezdetben olyan személyek hatáskörébe tartozott, akik elsősorban *nem a terápiás munka* végzésére szakosodtak. Noha általában kórházi könyvtárakban biblioterápiás csoport működött, és a 20. század második felétől szakorvosi és pszichiátriai konzultáció előzte meg a módszer gyakorlatba ültetését, a biblioterápia évtizedekig a könyvtárosok eszköze volt. A módszer szélesebb körű alkalmazása az 1970-es években kezdődik el, amikor a pedagógusok és a szociális munka különböző területein dolgozók is felfigyelnek a módszerre és a módszer alkalmazásának pozitív eredményeire.

Arleen McCarthy Hynes, a washingtoni St. Elizabeth kórház pszichiátriai intézetének orvosi könyvtárosa széles körű tudományos fórum elé terjesztette a biblioterápia ügyét. Megalapította a Bibliotherapy Round Table (Biblioterápiás Kerekasztal) nevű szervezetet, amelynek elsődleges feladata a biblioterápiáról szóló előadások, szimpóziumok és publikációk támogatása volt.¹¹ Hynes nevéhez fűződik az első biblioterápiás továbbképzés megszervezése is a St. Elizabeth kórházban. Tudományos munkásságának eredményeit publikálta Mary Hynes-Berry nevű lányával együtt az 1986-ban kiadott *Bibliotherapy: The Interactive Process: A Handbook* című kézikönyvében,¹² amelyet sokáig a biblioterápia „bibliájaként” tartottak számon.¹³ Ezt követően több tucat tudományos munka született e témakörben, számos szakember szakosodott a biblioterápia gyakorlására, és így több meghatározás született a biblioterápiára.

---

⁹ Delaney, Sadie Peterson: Time's telling. In: *Wilson Library Bulletin* 29 (1955/6), (461–463) 461.

¹⁰ Uo. 461–462.

¹¹ McCulliss: *i. m.* 25–26. A kerekasztalnak már kezdetben tagjai voltak különböző területen dolgozó szakemberek, mint például Ken Groelick pszichiáter, Rosalie Brown biblioterapeuta, Barbara Allen könyvtáros és Peggy Heller szociális munkás.

¹² Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *Bibliotherapy: The Interactive Process: A Handbook*. Westview Press, Boulder, CO 1986.

¹³ Béres Judit: *i. m.* 116.

A következőkben a legszámottevőbb meghatározásokat vizsgálva próbálom közelebb hozni a biblioterápia aktuális világát, és a meghatározások sokaságából megragadni azt, ami lényeges lehet a módszer általános alkalmazását illetően, hogy az általános alapelveket később, a specifikus kérdések tárgyalásakor tudjuk alkalmazni.

1.2. *A biblioterápia meghatározása(i)*

A biblioterapeuták is elbizonytalanodnak, amikor meg kell határozniuk saját szakterületüket. Ezt tükrözi az a számtalan meghatározás, amely az elmúlt évtizedek során a biblioterápia lényegének megragadására tett kísérletként keletkezett. Beth Doll és Carol Doll szerzőpáros, akik jelentős szereplői a biblioterápia tudományos fórumának, azt vallják, hogy a módszer nehezen ragadható meg fogalmak szintjén, nincs egyetemesen elfogadott meghatározás, és a módszernek egyaránt vannak lelkes támogatói és megrögzött támadói, akik kételkednek a biblioterápia tulajdonképpeni hatékonysága felől.¹⁴ Van, aki eleve terápiás folyamatként határozza meg az olvasó és az olvasmány kölcsönhatását (Joanne E. Bernstein,¹⁵ Alice Smith¹⁶), és van, aki a biblioterápián csak az olvasmány facilitátor vezetésével történő terápiás feldolgozást érti, amely hozzásegíti az olvasót az olvasmányban rejlő pozitív és gyógyító tartalmak felismeréséhez és hasznosításához (Thomas P. Hébert, John T. Pardeck, Gerald M. Rosen).¹⁷ A meghatározások alapos vizsgálatát követően a szerzőpáros a saját meghatározást is felállítja, amely átfogóan ragadja meg a biblioterápia különböző formáit és azok létjogosultságát:

---

¹⁴ Doll, Beth – Doll, Carol: *Fiatalok biblioterápiája. Könyvtárosok és mentálhigiénés szakemberek együttműködése*. A magyar szöveget gondozta: Magyar Krisztina. Könyvtári Intézet, Budapest 2011, 8–9.

¹⁵ „A legegyszerűbb megfogalmazással a biblioterápia azt jelenti, hogy könyvekkel segítünk. Mindenkin lehet segíteni az olvasás által, beleértve azokat is, akik jelenleg nem küzdenek semmilyen problémával, nem igényelnek terápiás segítséget, illetve akik nem valaki más segítségével jutottak el az olvasmányhoz.” Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 13–14., ahol Bernstein, Joanne E.: *Bibliotherapy: How Books Can Help Young Children Cope*. In: Kabakow Rudman – Masha (eds.): *Children's Literature: Resource for the Classroom*. Christopher-Gordon Publishing, Norwood, 1989, (159–173) 159-et idézi.

¹⁶ „[A biblioterápiát] legegyszerűbben könyvek általi gyógyításként határozhatjuk meg.” Idézi: *uo.* 14., ahol Smith, Alice: *Will the Real Bibliotherapist Please Stand Up?* In: *Journal of Youth Services in Libraries* (1989), (241–249) 241-et idézi.

¹⁷ Utóbbi szerzők többek között a biblioterápia részének tekintik a személyes kapcsolat kialakítását, az olvasmány kiválasztása előtti problémaazonosító folyamatot, illetve mindazokat a kreatív feladatokat, amelyek részét képezik az olvasmány feldolgozásának. Mivel a későbbiekben részletesen tárgyalom a legfontosabb módszertani modelleket, itt nem térek ki ezek alaposabb ismertetésére. A meghatározások problémájának részletes tárgyalásához ld. Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 13–16.

[...] a biblioterápiát kontinuumnak tekintjük: legegyszerűbb formájában a biblioterápia azt a személyes jellegű felismerést jelenti, amit egy gyerek egy könyvből vagy filmből nyer, míg a kontinuum másik végén az a fajta komplex, sürgős beavatkozási módnak számító terápia áll, amely súlyosan zavart célszemély és magasan képzett mentálhigiénés szakember között zajlik.¹⁸

Emellett figyelembe kell vennünk a legjelentősebb magyar nyelvű szakirodalom meghatározásait is. Magyarországon évtizedek óta működik mind a biblioterápia alkalmazása, mind annak oktatása. Tanfolyamként működik többek között Szentendrén a Könyvtári Intézet szervezésében, illetve akadémiai keretek között a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, a Kaposvári Egyetemen, a Pécsi Tudományegyetemen és a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen.¹⁹ Oláh Andor, a magyarországi biblioterápiás gyakorlat egyik úttörő képviselője és a magyarországi Oláh Andor Biblioterápiás Társaság névadója így értelmezte a biblioterápiát:

„A biblioterápia nem jelent mást, mint tudatosítani és módszerré alakítani át saját tapasztalatunkat, élményeinket, és mindazt, ami észrevétlenül valósult meg eddig.”²⁰

A meghatározás értelmezése kapcsán joggal feltételezhetjük, hogy a biblioterápia tulajdonképpen egy folyamat, amely *észrevétlenül valósul meg*, és önmagától is működik: a szöveg önmagában is hat. Azonban egy észrevétlenül és önmagában megvalósuló folyamatot csak vizsgálni lehet, és lehetetlen módszerként beszélni róla. Ezért Jakobovits Kitti a következőképpen pontosítja Oláh Andor meghatározását:

„Azért szeretem ezt a definíciót, mert voltaképpen a biblioterápia lényege tényleg az, hogy a szakemberek szisztematikus keretek közé kezdtek szervezni egy olyan, egészen addig sokak számára automatikus és természetes időtöltést, amelynek jó-tékony hatásai bizonyára érezhetőek voltak, mégsem lettek kellően tudatosítva.”²¹

Béres Judit, a pécsi biblioterápiás képzés alapítója és szakfelelőse a következő meghatározást adja:

¹⁸ Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 16. Könyvükben elsősorban a gyermekekkel és fiatalokkal folytatott biblioterápia lehetőségeit tárgyalják, ezért a meghatározásban is ez a korosztály jelenik meg. Azonban a biblioterápia nem csak gyermekekkel és fiatalokkal történő tevékenységeket foglal magában, a módszer tulajdonképpen célkorosztálytól függetlenül is egy meglévő és sok területen alkalmazható módszer.

¹⁹ Jakobovits Kitti: *i. m.* 29.

²⁰ Uo. 19. Szávai Ilona: *i. m.* 7.

²¹ Jakobovits Kitti: *i. m.* 19.

„A biblioterápia az olvasás és az írás segítő kapcsolat keretében való, interaktív használata, amely kísérni, támogatni tudja a legkülönbözőbb nemi, életkori és társadalmi csoportokból származó, egészséges vagy beteg egyének személyiségének, önismeretének gazdagodását, mentális egészségvédelmét, jóllétét, és fontos segédeszköze lehet gyógyulásuknak, állapotuk javításának vagy szinten tartásának. A biblioterápia a szocioterápiák egyike, amely jól illeszkedik a csoport-, illetve a művészetterápiák rendszerébe, s az iskolától, könyvtártól kezdve a civil szervezeteken, egyházakon át a pszichiátriáig szinte bárhol alkalmazható.”²²

Béres Judit meghatározása már részleteiben említi a biblioterápia formáit, illetve hangsúlyozza, hogy a biblioterápia *segítő kapcsolat keretében* valósul meg. Azonban a specifikus meghatározás nem kategorizálja az alkalmazás területeit, hanem csak feltételezi a módszer általános, széles körű alkalmazásának lehetőségét. Nem tartom véletlennek, hogy az egyházi alkalmazás is felkerült a listára, amely – a profán meghatározások vonalán maradva – specifikus terület az egyéneket segítő szociális intézmények sorában. Az egyházi alkalmazhatóság és alkalmazás formáira, lehetőségeire és korlátaira a későbbiekben térek ki részletesebben.

Anélkül, hogy új meghatározást adnék hozzá a definíciók hosszú sorához, pontosítani szeretném, hogy a *biblioterápián* elsősorban a facilitátor segítségével végbemenő segítő folyamatot értem, amelyet a Hynes szerzőpáros *interaktív biblioterápiaként* definiált, és amelyet egy alapvetően triadikus viszonyrendszer jellemez a kliens–szöveg–facilitátor között. Míg az kliens–szöveg viszonyában is hangsúlyos a szöveg olvasó számára közvetített üzenete, addig a facilitátor segítségével a kliens szövegre adott válasza új dimenziókat nyerhet.²³

1.3. A biblioterápia modellei és módszerei

Mielőtt Jakobovits a biblioterápia módszereiről szólna kézikönyvében, ezzel a mondattal vezeti be gondolatait:

„Az irodalomterápiára jellemzően azt mondhatjuk, hogy egyelőre többen csinálják, mint ahányan vizsgálják – pedig egyelőre a »csinálók« sincsenek sokan.”²⁴

Mivel a meghatározások a biblioterápia különféle aspektusaira összpontosítanak, és a kutatók felvállaltan bizonytalanok, a fent idézett mondat mintha azt

²² Béres Judit: *i. m.* 113.

²³ Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *Bibliotherapy. The Interactive Process – A Handbook*. Taylor and Francis, New York 2019. Oldalszámok nélküli e-könyv formátumban érhető el: <https://www.perlego.com/book/1503249/bibliotherapy-the-interactive-process-a-handbook-pdf> (2023. ápr. 28. Az oldalszámok hiánya miatt a továbbiakban csupán *i. m.*).

²⁴ Jakobovits Kitti: *i. m.* 81.

érzékeltené, hogy biblioterápia iránt érdeklődést tanúsító szakemberek egy megalapozatlan módszer tényleges eredményeit kutatják, de egyelőre a sötétségben tapogatóznak. Azonban ez a feltételezés megbukik, amikor az ember elmélyül a már meglévő szakirodalomban, és feltérképezi azokat a modelleket és módszereket, amelyeket a különböző kutatók már felállítottak a biblioterápia átfogó módszerének megalapozására. A kutatástörténetben már láthattuk, hogy tudományos értelemben vett módszerről, azaz egy tervszerű és következetes eljárási módról csupán az elmúlt ötven év alapján beszélhetünk. Ebben az időszakban számos kísérlet történt arra nézve, hogy egységes fogalomtár és eszköztár szülessen meg a gyakorló biblioterapeuták számára. Egyes modellek a biblioterapeuták által használt különféle technikák és irányzatok pontos körülhatárolását célozzák meg a szakszerű fogalomtár megalkotásával (Clara Richardson Lack, Arleen McCarthy Hynes és Mary Hynes-Berry, Nicholas Mazza), mások a foglalkozások kivitelezésének lépéseit határozzák meg, azaz a szó szerinti módszertan felvázolására is történtek már kísérletek (Kyung-Won Jeon, John T. Pardeck, Beth Doll – Carol Doll).²⁵

A következőkben publikálásuk sorrendjében ismertetem a legjelentősebb modelleket, és összevetem őket.

Clara Richardson Lack

Clara Richardson Lack, a St. Elisabeth kórház orvosi könyvtárának felelőse 1985-ben publikált tanulmányában fogalmilag különíti el a biblioterápia két nagy formáját. Megkülönböztetni azt a munkát, amelyet a könyvtárosok végeznek facilitátorokként, és azt, amely orvosi szaktanácsadást igényel. Ezzel konkretizálja azt a feladatkört, amely még a könyvtárosok kezében marad a biblioterápia könyvtári kereteket túllépő térhódítása következményeként.²⁶ Tanulmányában megalkotja a *fejlesztő biblioterápia* (“developmental bibliotherapy”) és a *klinikai biblioterápia* (“clinical bibliotherapy”) kifejezéseket, és a következőképpen határozza meg azokat:²⁷

---

²⁵ A módszertani rész magyar szakirodalmi összefoglalásához ld. Jakobovits Kitti: *i. m.* 81–87. Béres Judit: *i. m.* 117–120., 148–153., 157–160.

²⁶ Lack, Clara Richardson: „Can Bibliotherapy Go Public?” In: *Collection Building* 7 (1985/1), 27–31.

²⁷ A kortárs magyar kutatók elvetik Lack arra irányuló törekvését, hogy az egészségesekkel folytatott biblioterápiát fogalmi szinten is elhatárolja a klinikai kezelésben részt vevő betegekkel, például a pszichiátriai betegséggel élőkkel, függőkkel, rehabilitációs programban részt vevő egyénekkel folytatott biblioterápiától. G. Tóth Anita gyakorló pszichiáter-biblioterapeuta munkája során felismerte, hogy a különbségtétel sokszor idonkolatlannak bizonyul, és éppen ezen empirikus nézetek alapján Béres Judit elveti a megkülönböztetést a facilitátorok munkájára nézve, mivel

„A fejlesztő biblioterápia az irodalom perszonalizálása abból a célból, hogy az egyén képes legyen az életben rá váró feladatokat megoldani. A klinikai biblioterápia egyfajta beavatkozási mód, amellyel súlyos érzelmi vagy viselkedésbeli problémákkal küzdő egyéneken segítenek.”²⁸

Arleen McCarthy Hynes és Mary Hynes-Berry

A szerzőpáros már a korszakalkotónak mondható 1986-os kézikönyvben *biblioterápiás folyamatról* (“bibliotherapeutic process”) beszél, amely négy lépésben írja le azt az érzelmi történést, amelyet a biblioterápiás üléseken részt vevő személyek akár egy vagy több alkalmas ülés során élnek meg, és a biblioterápiás munka ezen folyamat fényében nevezhető tulajdonképpen eredményesnek. Ők a következő négy lépést különböztetik meg:²⁹

1. *Ráismerés* (“recognition”): a szöveggel való első találkozás alkalmával a résztvevő kapcsolódik a szöveghez; a szöveg egésze, vagy akár csak egy része hat az olvasóra, felkelti figyelmét; a szöveg irodalmi értéke ezen a ponton nem lényeges, sokkal inkább az a mód, ahogyan a résztvevő érzékeli (“perception”) a szöveget.
2. *Vizsgálat* (“examination”): ezen a ponton verbalizálódnak az előzetes érzések és észlelések, a beszélgetés annak a kérdésnek a fényében zajlik, hogy mit hozhat számunkra a szöveg és az arról való gondolkodás; annak tudatosítása, hogy miért az adott szövegrészlet ragadta meg a résztvevő figyelmét.
3. *Szembeállítás* (“juxtaposition”): ez a szakasz feltételezi mind a szöveg, mind a szöveg által kiváltott érzések, gondolatok összehasonlítását; csoportterápiás foglalkozások esetén ezen a ponton ütköztethetők az eltérő vélemények, élmények, gondolatok ugyanazzal a szöveggel kapcsolatban, a cél viszont mindig a résztvevők egyéni belátása, amely kiegészülhet és kibővíülhet mások hozzászólásainak vagy egyéni belső ellentmondásának hangjára.

---

ezt szükségtelennek tartja a munka módszertana és a terapeuták kiképzése felől, sőt „károsnak és indokolatlanul korlátozóknak” minősíti azt, mivel sokszor az „egészségesek” csoportokban is megfordulnak olyan személyek, akik súlyosan sérültek. Béres Judit: *i. m.* 151–152. Személyes meglátásom, hogy a fogalmi különbségtétel elengedhetetlen annak érdekében, hogy a tudományos értekezésekben meg tudjuk jelölni a foglalkozások módját és menetét, noha fontos tudatosítani a két megnevezett terület közötti átjárhatóságot.

²⁸ Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 15–16., ahol Lack, Clara Richardson: *i. m.* 29-et idézi.

²⁹ A folyamat vázlatos ismertetéséhez ld. Béres Judit: *i. m.* 158. A Hynes-Berry szerzőpáros külön fejezetben tárgyalja az egyes elemeket, és a folyamat részletes elemzése ennek alapján történik. A részletes elemzést a munkám második részében közlöm egy esettanulmány ismertetésével.

4. *Alkalmazás önmagadra* (“application to self”): ez az értelmezés és integrálás szakasza, amikor saját életünkre nézve alkalmazzuk mindazt, amit az első három lépés során sikerült feltárni; a szöveg által ébresztett gondolatokat, érzéseket összekötjük személyes életünk eseményeivel és azokkal a negatív és pozitív élményekkel, amelyeket a szöveg mozgósított bennünk.

Emellett a szerzőpáros megkülönbözteti a biblioterápia három nagy ágazatát: *az olvasmányok magányos befogadása* (“reading bibotherapy”), *a problémacentrikus olvasmányajánlás* (“prescriptive bibliotherapy”) és *az interaktív biblioterápia* (“interactive bibliotherapy”).³⁰

Nicholas Mazza

A 2004-ben publikált *Poetry Therapy* című művében³¹ Mazza tulajdonképpen az *interaktív biblioterápia* szinonimáját alkotja meg, amikor az interaktív biblioterápiát három komponensből álló modellként tárgyalja. Az általa tárgyalt “poetry therapy”-t vagy a magyar szakirodalom fordítása szerinti *költészetterápiát* a biblioterápia egyik ágának tekinti, amely a már meglévő gyakorlatból fejlődött ki, és mára már magában foglalja a biblioterápiát, a narratív terápiát és a folyóirat-terápiát, és ezeknek mindegyike fenntartja saját, önálló tanulmányi és gyakorlati területét.³² A költészetterápián belül három elemet különböztet meg, amelyek önállóan vagy akár külön-külön is képezhetik a terápiás folyamat részét.³³ Mazza RES-modellje a következő három olyan elemből tevődik össze, amely a nyelvi kifejezést hasznosítja:³⁴

1. R – “receptív/prescriptive”: a biblioterápia leggyakoribb formája ezt az elemet hasznosítja, amikor *egy már meglévő szöveg befogadása által zajlik a terápiás folyamat* akár egyéni, akár csoportos keretek között; a szöveg kiválasztása a terapeuta felelőssége, aki először saját érzelmi reakcióit térképezi fel a szöveg olvasása során, majd ezt követően előre tekint, és a szöveg által várhatóan kiváltott érzések alapján a kliens vagy kliensek elé terjeszti a szöveget; a biblioterapeuta mint facilitátor kérdések által vezeti a beszélgetést, és a kliens vagy kliensek figyelmét az intraperszonális történésekre irányítja; a terápiás folyamat tárgya lehet akár vers, akár dalszöveg, akár film.
2. E – “expressív/creative”: a szövegírás mint a biblioterápiás folyamat része a kliens vagy kliensek által írt szövegekre összpontosít, ennek pedig az ér-

³⁰ Béres Judit: *i. m.* 116–117.

³¹ Mazza, Nicholas: *Poetry Therapy. Theory and Practice*. Routledge, New York 2016.

³² Uo. 22.

³³ Uo. 44.

³⁴ A modell részletes ismertetéséhez ld. Mazza, Nicholas: *i. m.* 36–44. A modell rövid, összefoglaló jellegű magyar nyelvű ismertetéséhez ld. Béres Judit: *i. m.* 117–120.

zelmek feltárása és az értelemtulajdonítás az elsődleges célja. Mazza gyakorlati írásfeladatok példatárát nyújtja könyvében, amelyek rávilágítanak arra, hogy az írás számtalan formája hasznosítható a terápiás folyamatokban, legyen az szabad írás vagy a terapeuta által meghatározott írásfeladat: naplóírás, versírás megadott téma alapján, „hatszavas történetek” („six-word stories”), levélírás stb.

3. S – “symbolic/ceremonial”: Mazza ide sorolja a metaforák, rituálék, történetmesélés pozitív, terápiás hatásait. Ezen elemek mindegyike integrálható a biblioterápiás folyamatba. A szimbolikus beszéd a terapeuta eszköze is lehet, illetve a terapeuta mint facilitátor ösztönözheti a klienst vagy klienseket, hogy ők maguk is ezen a módon szólaltassák meg érzéseiket, tapasztalataikat és gondolataikat.

Lack, Hynes és Hynes-Berry, illetve Mazza tulajdonképpen a biblioterápiás folyamat elméleti megalapozásához járultak hozzá az általuk megalkotott terminológiával és a biblioterápiás folyamat különböző aspektusait konkretizáló modelljeikkel. A Beth Doll és Carol Doll szerzőpáros viszont már egy gyakorlatibb munkamódszert kínál, amelynek lépései tulajdonképpen a facilitátor-biblioterapeuta konkrét feladatait rögzítik a terápiás munka folyamán. Beth Doll és Carol Doll már Jeon (1992) és Pardeck (1994) meglévő modelljeit dolgozzák egybe, és a Lack által meghatározott két biblioterápiás forma esetében részletesen ismertetik a különböző lépéseket és a lépésekhez tartozó elméleti és gyakorlati feladatokat, amelyeket kulcsszavakban itt említék:³⁵

1. *Felkészülés* (nem része a fejlesztő biblioterápiának): kapcsolatteremtés a célszeméllyel; a probléma közös meghatározása; a célszemély állapotának felmérése.
2. *Az anyag kiválasztása*: a korábban azonosított problémához kapcsolódó biblioterápiás anyag kiválasztása az olvasási szint szem előtt tartásával.
3. *Az anyagok bemutatása*: a mű ajánlása oly módon, hogy az felkeltse a kliens érdeklődését; az olvasás fázisa; az olvasmány esetleges tagolása, amennyiben egy-egy szövegrészlet után szünetet szükséges tartani a célzott kiértékelés érdekében.
4. *A megértés elősegítése*: a kliens segítése az olvasottak feldolgozásában, kiemelt figyelmet fordítva a narratívák szereplőire, illetve más szövegekben megjelenő témákra, érzéskatalizátorokra és motívumokra.
5. *Ellenőrzés és értékelés* (nem része a fejlesztő biblioterápiának): a kliens cselekvési szándékának előmozdítása; cselekvési terv kidolgozása; cselekvési terv felülvizsgálata.

³⁵ A modell részletes ismertetéséhez ld. Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 20–25.

1.4. Összefoglalás: a módszertan szintetizálása

Miután az első fejezetben ismertettem a biblioterápia történetét, meghatározásait és legjelentősebb fogalmi és módszertani alapelveit, szükségesnek tartom meghatározni, hogy a biblioterápiának melyik az a formája, amelyet valójában össze lehet kapcsolni a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatával.

A fent vázolt kutatástörténet, meghatározások és módszertani alapelvek alapján az állapíthatjuk meg, hogy az első látásra megfoghatatlannak és absztraktnak tűnő biblioterápiás módszer olyan sajátos fogódzókat kínál fel az elmúlt évtizedek kutatásának köszönhetően, amelyek elsősorban módszertani szempontból lehetnek irányadó elvek arra való törekvésünkben, hogy a módszert a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatába is átültessük. Ehhez azonban először azon fogalmak és módszerek rendszereit szükséges szintetizálni, amelyek meghatározzák a különböző biblioterápiás foglalkozások menetét. A Doll szerzőpáros fent bemutatott modellje is ilyen kísérletként született meg. Azonban meggyőződésem szerint lehetőséget látok arra, hogy a fogalmaknak és a módszereknek egy olyan rendszerét emeljük át, amely kimeríti a kutatás eddigi eredményeinek fent ismertetett tárházát, és pedig anélkül, hogy a módszereket tulajdonképpen egymással állítanánk szembe.

Ha a biblioterápiát kontinuumként írjuk le a Doll szerzőpáros megállapításának fényében,³⁶ akkor elsősorban azt szükséges meghatározni, hogy ennek a széles spektrumú módszertárnak mely pontján helyezzük el azt a módszert, amelynek gyülekezeti pasztorációs alkalmazhatóságát a dolgozatom következő fejezeteiben vizsgálom.

Amint fentebb már említettem, a meghatározások közül a Hynes szerzőpáros interaktív módszerének elvi, triadikus rendszerét tartom leginkább kézzelfoghatónak és leginkább letisztultnak, s így én magam is azon módszerekkel számolok a későbbiekben, amelyek feltételezik a facilitátor bevonását a terápiás folyamatba, és ennek a dolgozatnak keretei között eltekintek a bibliai szövegek egyéni olvasásának pozitív hatásaitól, noha egyáltalán nem kérdőjelezem meg azokat. Azonban attól a ponttól kezdve, hogy a biblioterápiát triadikus rendszerben szemléljük, elengedhetetlen elvi alapot teremtenünk a facilitátor tevékenységének, a résztvevőben lezajló folyamatok vizsgálatának és a szöveggel, illetve szövegekkel való munka menetének.

A fogalomtárban jelentős Clara Richardson Lack különbségtétele a *fejlesztő* és a *klinikai biblioterápia* között, noha a különbségtétel helytelennek bizonyul abból a szempontból, hogy a fejlesztő biblioterápia esetében is számolnunk kell olyanokkal, akik „sok különféle módon, akár súlyosan sérült és sérülékeny” sze-

---

³⁶ Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 16.

mélyek.³⁷ Kétségtelen, hogy gyülekezeteinkben is találkozhatunk ilyen személyekkel, ugyanis gyülekezeteink túlnyomó többségének összetétele egyetlen szempontból sem mondható homogénnek. Az is kétségtelen, hogy ez páratlan szépséget kölcsönöz a gyülekezetekben végzett pasztorációs szolgálatnak. Ennek ellenére fontosnak tartom, hogy a gyülekezeti keretek között végzett biblioterápiás tevékenységet *fejlesztő biblioterápiaként* definiáljuk, és tisztázzuk annak helyét és rangját a biblioterápiás módszerek kontinuumának spektrumán. A fejlesztő biblioterápia formái legtöbb esetben hatékonyak bizonyulnak akkor is, amikor súlyosan sérült személy igényel segítséget a facilitátortól, illetve lelkigondozótól. De előfordulhat, hogy delegálás révén klinikai segítséget kell biztosítani egyes személyeknek, ha a lelkipásztor szakmai túlterhelésként éli meg az ilyen személyek, gyülekezeti tagok terápiás kísérését.³⁸

Miután meghatároztuk, hogy gyülekezeti keretek között a fejlesztő biblioterápia fogalmát és módszerét alkalmazhatjuk, szükséges leszögezni, hogy a fejlesztő biblioterápián belül milyen biblioterápiás elemeket alkalmazhatunk Mazza RES-modellje alapján. Úgy vélem, mind a receptív, mind az expresszív, mind pedig a szimbolikus elem hasznosítható a gyülekezeti pasztorációban. A *receptív elem* alatt elsősorban a bibliai szövegekkel végzett biblioterápiás foglalkozásokat vizsgálom, és dolgozatom fókuszában elsősorban ez az elem és ennek biblioterápiás alkalmazása áll. Emellett könnyen elképzelhetőnek tartom az *expresszív elem* hasznosítását is gyülekezeti csoportokban vagy egyénekkal végzett kreatív foglalkozások esetén. A *szimbolikus elem* jelenléte pedig eleve adott hitvilágunk és ebből adódóan gyülekezeteink gazdag szimbolikus világában, és ennek terápiás kiaknázása igen pozitív hatásokkal járhat.

A Doll szerzőpáros modellje elsősorban a facilitátor, illetve lelkigondozó biblioterápiás folyamatban végzett tevékenységének különböző folyamatait pontszerűsíti. Ezek közül egyet sem kell elhagynunk ahhoz, hogy az elméletet a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatába is átültethessük. Mindazonáltal szükségesnek tartom átértékelni és kibővíteni a felkészülés lépését, ugyanis a bibliai szöveggel való munkához a lelkipásztor-lelkigondozónak szükséges előbb a szöveg exegézisét is elvégeznie. Ezt a kérdést a későbbiekben bővebben tárgyalom.

Hynes szerzőpáros abban ad útmutatást, hogy milyen belső folyamatoknak kell lezajlaniuk a kliensben ahhoz, hogy a biblioterápia elérje a várt hatást.³⁹ A *ráismerés*,

---

³⁷ Béres Judit: *i. m.* 151.

³⁸ A szakmai túlterhelés okán történő delegáláshoz ld. Geest, Hans van der: *Négyzemközt. Példák a sikeres lelkigondozásra*. Ford. Vári Andrea. Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, Budapest 2022, 201–202.

³⁹ Jakobovits Kitti: *i. m.* 84. A lépések tulajdonképpen egy foglalkozás során átélhető érzelmi folyamatot jelölnek.

vizsgálat, szembeállítás, alkalmazás önmagára lépései alapvetően olyan belső történésekre utalnak, amelyeknek folyamatát csupán a biblioterápiás foglalkozás után tudjuk ellenőrizni, azonban a facilitátor feladata úgy alakítani és vezetni a beszélgetést, hogy a kérdések, feladatok és megjegyzések ezen lépéseken keresztül vezessék a klienset, illetve klienseket.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a fent felvázolt modellek mégsem különböznek annyira egymástól, hogy ellentmondás lenne közöttük, ugyanis csupán a biblioterápia különböző aspektusaira világítanak rá, és arra kínálnak sajátos módszertant, hogy miként folyjanak a biblioterápia szereplőinek különböző tevékenységei. Ahogyan Jakobovits Kitti is összefoglalja:

„Mazza modellje három különböző, egymástól függetlenül is működő *technikát* vagy irányzatot, a Hynes családé pedig egymást követő, vagy legalábbis egymáshoz szorosan kapcsolódó *érzelmi állapotot* mutat be.”⁴⁰

A Beth Doll és Carol Doll szerzőpáros modelljét pedig a következőképpen jellemzi:

„[...] operatívabb, a folyamatot gyakorlatiasabb oldalról közelítő modell, amely elsősorban az irodalomterápiás foglalkozás *kivitelezésének* lépéseit határozza meg”⁴¹

A fentebb ismertetett modelleken nem szükséges módosításokat végrehajtanunk, ugyanis mindhárom azáltal teremti meg a biblioterápiás triáda működési mechanizmusának módszertanát, hogy meghatározza mind a *facilitátor* tevékenységének elméleti alapját (Beth Doll – Carol Doll), mind a *szöveg* felhasználásának különböző biblioterápiás elemeit (Mazza), mind pedig a *kliensben*, illetve *kliensekben* lezajló érzelmi folyamatok terápiás hatásának elméleti hátterét (Hynes – Hynes-Berry).

2. A biblioterápia triadikus szerkezete a gyülekezeti pasztoráció gyakorlatában

A különböző modellek és módszerek mindig magukban hordozzák azt a lehetőséget, hogy működési elvként szolgáljanak olyan területeken is, amelyek nem kimondottan sajátjaik. A biblioterápia fent vázolt modelljei is ezek közé tartozhatnak. Azonban minden ilyen kísérlet folyamán meg kell vizsgálnunk azt is, hogy a bizonyos modellek mennyire működhetnek abban az új rendszerben,

⁴⁰ Jakobovits Kitti: *i. m.* 85.

⁴¹ Uo.

ahol alkalmazni próbáljuk őket. Ebben a dolgozatban egy ilyen „módszer-transzplantáció” lehetőségeit vizsgálom: hogyan lehetett a fejlesztő biblioterápia könyvtárakban és pszichológusi rendelőkben gyakorolt formáit átültetni az erdélyi református gyülekezeteink pasztorációs gyakorlatába. Ebben a fejezetben tehát azt vizsgálom, hogy a biblioterápia triadikus viszonyrendszere, a facilitátor–szöveg–kliens hármasa milyen *elvi alapokon* és milyen *módon* kamatoztatható gyülekezeteink *lelkipásztor–bibliai szöveg–gyülekezeti tag/ tagok* hármásában.

Az a tény, hogy a biblioterápiát már alkalmazzák gyülekezeti közösségekben, nem minősül novumnak, ugyanis a szakirodalomban már találunk erre utalásokat.⁴² Talán csak az erdélyi viszonyok között rejlik ebben némi újszerűség, noha az utóbbi évtizedekben egyre többen és egyre nagyobb előszeretettel gyakorolják a különböző bibliai szövegekhez kapcsolódó terápiás jellegű foglalkozásokat, például a bibliodramát is. Azonban, ha a transzplantáció képénél maradunk, kérdés számunkra a befogadó közeg (recipiens) alkalmassága. *Rendelkezik-e a lelkipásztor kellő kompetenciákkal a módszer átültetéséhez, hogy facilitátorként vezessen egy biblioterápiás foglalkozást, vagy sem? A gyülekezeti tagok, illetve gyülekezeti csoportok megfelelő közegnek bizonyulnak-e a módszer befogadására? Tekinthető-e a bibliai szöveg pusztán eszközként ebben a folyamatban, anélkül, hogy a foglalkozás során súlyos félreértések születnének az igével kapcsolatban?* Ezen kérdések megválaszolására eddig még nem történt konkrét kísérlet. Ezért a következőkben e felsorolt kérdések mentén vizsgálom egy olyan „módszer-transzplantációnak” a lehetőségeit, amely valóban terápiás hatással van a recipiensekre.

2.1. *A lelkipásztor mint a „Biblia könyvtárosa” és mint facilitátor*

A biblioterapeutáknak, legyen szó akár egy módszertani gyorstalpalót elvégző könyvtárosról, vagy akár egy okleveles facilitátorról, nincsen jól kidolgozott munkaköri leírásuk. Azonban a biblioterápia irodalma említ néhány kulskompetenciát, amelynek birtokában szakszerűen és hozzáértéssel lehet gyakorlatba ültetni a módszert. A Hynes szerzőpáros a facilitátor személyiségét meghatározó empátiáról, tiszteletről, hitelességről és személyes készségek soráról beszél, azonban ezek a követelmények elvi szinten nem képezhetők le, és nem állíthatók olyan elvárásként a lelkipásztorok elé, amely bármilyen formában ellenőrizhető lenne.⁴³ A szerzőpáros itt olyan készségekről beszél, amelyek bármely segítő szakmában elhelyezkedő személy egyéni kompetenciájának tárházában fellelhető kellene hogy legyen. Van azonban két készség, amelynek specifikusan a biblioterapeuták tevékenységét kell jellemeznie, és ezeknek tekintetében felvetődik a kérdés, hogy

⁴² Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *i. m.* Béres Judit: *i. m.* 155.

⁴³ Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *i. m.*

a lelkipásztor vajon helyt tud-e állni facilitátorként a bibliaórák tevékenységeiben.

Az első kikötés, amely mind a könyvtárosokra, mind a szakrendelőkben tevékenykedő biblioterapeutákra érvényesnek kell lennie, *a felhasznált anyagok terén való jártasság és tájékozódás, a felhasznált irodalmi anyag ismerete*.⁴⁴ A megfelelő könyv, költemény vagy bármely más jellegű szöveg – a mi esetünkben a megfelelő bibliai szakasz – kiválasztása már alapvető szakértelmet igényel. A biblioterápiával foglalkozó könyvtárosok vagy médiatárosok komoly munkát fordítanak arra, hogy minden olvasó vagy érdeklődő számára a legmegfelelőbb anyagot tudják kézbe adni a speciális igények figyelebevételével. Munkájukhoz tartozik az anyagok rendszerezése, majd az érdeklődők számára kézbeadható anyagok „megtalálása”.⁴⁵ „Nem nagy felfedezés, hogy az áll irodalomterapeutának, aki szereti az irodalmat” – írja Jakobovits Kitti is, tehát a személyes bevonódás jó esetben része a biblioterapeuta munkájának, hiszen aki így végzi munkáját, védettebb a kiégés ellen, őszinte érdeklődéssel fordul a szövegek felé, fogékonyabb azok mondanivalójára, és feltételezetten rendelkezésére áll az általa ismert szövegek széles tárháza, amelyből válogathat.⁴⁶

A második szempont, amely érvényes azon biblioterapeutákra, akik egyéni és csoportfoglalkozásokat is vezetnek, a *terápiás alkalmak vezetése terén szerzett szakértelem*. Amikor a biblioterápiát a Doll szerzőpáros által felállított spektrum másik végére helyezzük, és a biblioterápia azon módszerével számolunk, amely mentálhigiénés szakember jelenlétét feltételezi – legyen szó akár különféle módon és mértékben vagy súlyosan sérült egyénekről, akár diagnosztizált klinikai esetekről –, számolnunk kell a módszer alkalmazásának növekvő komplexitásával is.⁴⁷ Hász Erzsébet, a magyarországi biblioterápiás képzések megteremtője a *biblioterápia professzionizációjának* nevezte ezt a folyamatot,⁴⁸ és elsőik között fogalmazta

⁴⁴ Béres Bartos Éva azt jegyzi meg a könyvtárosok között végzett munkájának elvi alapjaira hivatkozva, hogy a könyvtárosnak nem szükséges formális terápiás képzettségben részesülnie ahhoz, hogy „az olvasó egyéni szükségleteihez illeszkedő, nevelő, segítő, minőségi olvasmányokat” ajánljon. Béres Judit: *i. m.* 153.

⁴⁵ Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 11. A szerzőpáros abból a megfontolásból használja a „megtalálás” kifejezést, hogy a könyvtárosok és médiatárosok „munkájának az egyik legfontosabb és legélvezetesebb része, hogy másokkal megoszthatják saját lelkesedésüket a színvonalas anyagokban található gondolatok, történetek és fantázia iránt”. A munkájukban elmerült könyvtárosok esetében egy alapvető lelkesedéssel számol, amellyel jó reménység szerint a lelkipásztori munkában is találkozhatunk, amennyiben a lelkipásztor ugyanilyen szeretettel fordul a bibliai szövegekhez, és ismereteit hasonló szenvedéllyel próbálja továbbadni a gyülekezeti tagoknak is.

⁴⁶ Jakobovits Kitti: *i. m.* 87.

⁴⁷ Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 11.

⁴⁸ Béres Judit: *i. m.* 154.

meg, hogy a biblioterapeutáknak fejlődniük szükséges terápiás szemlélet tekintetében és képzettségben is.⁴⁹

Tevékenységi körét tekintve a lelkipásztor sokkal inkább ebbe a kategóriába sorolható, amikor facilitátorként kapcsolódhat be a biblioterápiás foglalkozásokba, legyen szó egyéni lelkigondozói ülésekről vagy csoportos foglalkozásokról, amelyekre a gyülekezeti gyakorlat is lehetőséget kínálhat a bibliaórák csoportok keretén belül, vagy azoktól függetlenül induló csoportok létesítésével. Biblioterapeutaként a lelkipásztor bizonyos értelemben „bibliaterapeuta” is lesz. A lelkipásztor ezért nevezhető a „Biblia könyvtárosának”, hiszen képzéséből és szakmai profiljából adódóan elvárásként áll előtte a Szentírás ismerete és szakszerű alkalmazása, amint azt *A Romániai Református Egyház szervezetéről és kormányzásáról* című 2006-os jogszabály 18.§-a megfogalmazza:

„A lelkipásztornak Isten Igéjét az ó- és újszövetségi kanonikus könyvek alapján híven és buzgón kell hirdetnie, a bibliamagyarázatokra nagy gondot kell fordítania.”⁵⁰

Ez a jogszabály nemcsak az istentiszteleti alkalmakon elhangzó igemagyarázatra vonatkozik, ugyanis így folytatódik: „az anyaegyházközségekben gyülekezeti, presbiteri, nőszövetségi és ifjúsági bibliaórát is kell tartani”.⁵¹ Ezen a ponton különösen fontos hangsúlyoznunk, hogy a lelkipásztorra lelkigondozói kötelezettségek is hárulnak, hiszen a jogszabály előírja, hogy a lelkipásztor „végzi az egyházközséghez tartozó hívek lelkigondozását”.⁵² A törvény kötelező érvényén túl ott áll a református lelkipásztorok előtt a személyes eskü kötelező ereje is, hiszen a lelkipásztori fogadalomtételben ez áll:

„A teljes Szentírást szorgalmasan tanulmányozom, Isten Igéjét egyházunk hitvallása szerint tanítom, s alkalmas és alkalmatlan időben tisztán és híven hirdetem. A rám bízott híveket rendszeresen látogatom, a lelkigondozás alkalmain a rám bízott vallomásokat másoknak el nem árulom.”⁵³

Azt látjuk tehát, hogy a biblioterapeuták készségei nem újszerű kihívásokként állnak a lelkipásztorok előtt, hiszen hivatásukból adódóan kötelesek *ismerni, tanul-*

⁴⁹ A szakképzésnek tartalmaznia kell legalább 150 óraszámú önismereti saját élményt, csoportdinamikai, pszichoterápiás és alkalmazott pszichológiai ismereteket. Béres Judit: *i. m.* 155.

⁵⁰ *A Romániai Református Egyház szervezetéről és kormányzásáról* (2006), 32. In: *Erdélyi Református Egyházkerület*. <https://reformatus.ro/dokumentumok/torvenyek> (2023. ápr. 28.).

⁵¹ Uo.

⁵² *A Romániai Református Egyház szervezetéről és kormányzásáról* (2006), 33.

⁵³ *A Magyar Református Egyház Istentiszteleti Rendtartása*. (1997, D. Dr. Csiha Kálmán elnöklése alatt). A Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata, Kolozsvár 1998, 140.

mányozni és hirdetni a szentírási szövegeket, illetve lelkigondozást, azaz terápiás jellegű kísérést is kell végezniük gyülekezeteikben.

Más kérdés, hogy a lelkipásztorok eleget tudnak-e tenni ennek az elvárásnak. Ha az erdélyi református lelkipásztorok helyzetét vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet képzése során megszerzik az alapvető ismereteket ehhez a munkához is, ugyanis ha csupán a *szövegek ismeretét* tartjuk szem előtt, és eltekintünk egyéb biblikateológiai tárgyak oktatásától, az oktatott tárgyak között megtalálunk 4-4 félévnyi ó- és újszövetségi bibliaismeretet, illetve 3 félévnyi lelkigondozói elméleti oktatást.⁵⁴ Amennyiben a lelkipásztorok valóban elsajátítják a képzésük során megszerzhető ismereteket, és ezt a tudást kiegészítik a biblioterápia alpmódszereinek elsajátításával, akkor készek lesznek helytállni facilitátorként a gyülekezeti keretek között szervezett biblioterápiás folyamatokban.

2.2. *A gyülekezeti tagok mint a biblioterápia kliensei*

Ezen a ponton van a legkönnyebb dolgunk az összefüggések feltárásában és vizsgálatában. Amint korábban tárgyaltuk, a fejlesztő biblioterápia *mindenkinek szől*, a módszer alkalmazható akár egyéni, terápiás jellegű beszélgetések rendjén, akár csoportos keretek között. Dolgozatom a biblioterápia vizsgálatának *csoportos formájára* és így a csoporttevékenységek vizsgálatára korlátozódik.

Erdélyi gyülekezeteinkben nem föltétlenül szükséges új csoportokat alapítanunk ahhoz, hogy csoportos tevékenységek alkalmával tudjuk hasznosítani a biblioterápia módszereit. Úgy vélem, hogy a módszer alkalmazása gazdagítani tudja a már meglévő gyermek-, ifjúsági és felnőtt *bibliáórák csoportok* alkalmait, különösen akkor, ha hűek maradunk a „bibliáóra” elnevezéshez, és a bibliáórák alkalmával a biblioterápia módszereivel közelítünk a bibliai szöveghez.

Amennyiben a gyülekezeti tagok nyitottak az új módszerre, úgy az alkalmak segíthetik mind egyéni fejlődésüket, mind a közösség erősödését. A Hynes szerzőpáros nemcsak elméleti, hanem tapasztalati alapon is beszél arról, hogy milyen pozitív hatásai lehetnek a csoportos biblioterápiás alkalmaknak, amikor egy olyan bizalmi légkör alakul ki, amelyben a résztvevők feltárhatják személyes érzéseiket és gondolataikat, de nemcsak önmaguk fejlődése céljából, hanem azért is, hogy észrevételeikkel másokat is gazdagítsanak.⁵⁵

---

⁵⁴ A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben oktatott tárgyak teljes listáját ld. Tantárgyak statisztikai adatai. In: *Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet. Tantárgyak*. <https://proteo.hu/hu/oktatas/tantargyak> (2023. ápr. 28.).

⁵⁵ Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *i. m.*

2.3. *A Biblia mint irodalmi eszköz*

Ezen a ponton egy sokkal összetettebb kérdéssel állunk szemben. Alkalmass-e a Biblia arra, hogy a biblioterápia *eszköze* legyen? A Biblia tekintélye és konstitutív jellege felveti azt a komoly kérdést, hogy mennyire „alacsonyítható” le az ige pusztá eszközi létre egy olyan módszer alkalmazása által, amelynek szakértői a szöveget pusztá *katalizátornak* tartják, s amelynek egyetlen célja a facilitátor által kívánt és vélt érzések kiváltása az olvasóból.⁵⁶ Béres Judit a következő meghatározást kínálja a biblioterápiás szövegekre:

„Az a szöveg lesz terápiás szempontból megfelelő és hatékony, amely alkalmas arra, hogy saját élményeket hívjon elő, belátásokhoz vezesse az embert, és személyiséget gazdagító hatású terápiás beszélgetések és írásgyakorlatok katalizátorává váljon.”⁵⁷

Első olvasásra úgy tűnhet, hogy a Biblia tökéletesen megfelel ezeknek az elvárásoknak, sőt talán fokozott hatékonysággal képes mindezt elérni. Azonban a bibliai szövegek esetében számolnunk kell azzal, hogy azok nem pusztán egy ősi, közel-keleti szöveggyűjtemény részei, hanem olyan szövegek, amelyek „alapvetően Isten és ember kapcsolatáról szólnak”.⁵⁸ Ezért a Szentírás minden egyes szava fokozottan vonatkozik az olvasó egyénre, és meghatározza annak életét, illetve mindig van egy *hitre vonatkozó perspektívája*, amelyet nem hagyhatunk figyelmen kívül. De úgy vélem, hogy éppen ez az a perspektíva, amely többletként állhat ott a biblioterápiás alkalmakon, és amely a bibliai szövegek általi lelkigondozást többlettel gazdagítja. Azonban több szempontból óvatosságra is int.

Kálvin autopisztia tana értelmében a Szentírásnak nincsen szüksége semmiféle külső megerősítésre, magyarázatra (az ő értelmezésében elsősorban a római katolikus hagyományra) ahhoz, hogy hitelt érdemeljen, hiszen a Szentírás önmagában fejt ki a maga erejét és hatását a Szentlélek munkája által.⁵⁹ Amennyiben az autopisztia tételét további kérdések nélkül fogadjuk el, úgy gondolhatjuk, hogy a bibliai szöveg nyugodt lélekkel hasznosítható katalizátorként, és

---

⁵⁶ Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *i. m.* A szerzőpáros értelmezésében a szöveg mint *katalizátor* önmagában *nem terápiás* jellegű, azaz nem a szöveg az, ami változást idéz elő a kliens életében, hanem a szövegről való gondolkodás és a szöveg által kiváltott érzések feldolgozása. A terápiás hatás minden esetben az *olvasó válaszából* fakad, és nem magából a szövegből.

⁵⁷ Béres Judit: *i. m.* 115. Ezt követően felsorolja azokat a lehetséges szövegkategóriákat, amelyekkel a biblioterapeuta foglalkozhat, és a bibliai, illetve haszid szövegek mint félfikatív anyagok is megjelennek felsorolásában.

⁵⁸ Brink, Gijsbert van der – Kooi, Cornelis van der: *Keresztyén dogmatika*. Ford. Kiss Jenő. Exit Kiadó, Kolozsvár 2022, 594.

⁵⁹ Brink, Gijsbert van der – Kooi, Cornelis van der: *i. m.* 587.

így nem szorul a facilitátor általi magyarázatra, hiszen mindenki tökéletesen megérti, hogy miről szól, és a Szentlélek által a szöveg majd kifejti hatását az adott ponton és időben. Azonban sok esetben számolnunk kell a Szentírás nehezen érthető részeivel, az egyéni belátások sokszínűségével és az emberi tévedések lehetőségével is. A bibliai szöveg magyarázatát csupán abban az esetben hagyhatnánk el, ha ezek a tényezők nem léteznének. De mivel ezekkel a befolyásoló faktorokkal számolni kell, ezért az igemagyarázat is része kell hogy legyen a biblioterápiás alkalmaknak.⁶⁰

De hogyan magyarázhatjuk az igét úgy, hogy egyfelől szabad teret engedjünk a szöveg hatásának, a személyes benyomásoknak és a lelki folyamatoknak, másfelől hogy az ige exegézis által feltárható konkrét üzenete is teret kapjon a biblioterápiás alkalmon?

A facilitátor az exegetikai módszerek gazdag tárházából válogathat, amikor egy szöveget előkészít egy ilyen alkalomra. Azonban létezik egy módszer, amely a bibliai szövegre kifejezetten annak *irodalmiságában* tekint, és ezáltal megnyit egy olyan perspektívát, amely úgy vizsgálja a szöveget, ahogyan az elérhető az olvasó számára is, és feltárja azokat az összefüggéseket, amelyek azonnali hatást gyakorolnak. Ez pedig a *retorikakritika* módszere. A retorikakritika hermeneutikai háttérében az a felismerés áll, hogy a szöveg jelentése mindig egy értelmező olvasó által elevenedik meg.⁶¹ A szövegeknek nincsen önmagában értelmük, hanem csak úgy, ha valaki értelmet tulajdonít nekik. Azonban a szöveg jelentése az ószövetségi szövegektől adott időbeli távolság miatt mindig a *szöveg általi jelek és a befogadó által jelekre adott válasz kombinációja* lesz, hiszen ezek a jelek más kontextusban születtek, és más a befogadó kontextusa is. De a szöveg, s így az üzenet is, ezeknek a jeleknek az irodalmi megnyilvánulása. Egy olyan módszer, amely teljesen irodalmi talajon mozog, és kizárja a történelmi vonatkozásokat, kecsgetőnek tűnik első látásra.⁶² Az „első látásra” döntés azonban sosem helytálló a tudományos érvelésben, ezért az alábbiakban részletekbe menően vizsgálom a módszert.

---

⁶⁰ Az igemagyarázat beépítése nem mond ellent a biblioterápia módszerének, ugyanis amint azt a Doll szerzőpáros említi, a biblioterápiás anyag bemutatása a folyamatnak a részét képezi. Doll, Beth – Doll, Carol: *i. m.* 21.

⁶¹ Watson, Duane F. – Hauser, Alan J. (eds.): *Rhetorical Criticism of the Bible*. Biblical Interpretation Series 6. Brill, Leiden 1994.

⁶² Literáty Zoltán: Retorikakritika elméletben és gyakorlatban, különös tekintettel Pál Galatabeliekhez írott levelében. In: *Theológiai Szemle*, XLVI. (2003/3), (140–149) 143.

3. A retorikakritika mint a biblioterápiás exegézis alapja

A retorikakritikán egy viszonylag újszerű kritikai műfajt értünk, amely az 1970-es években kezdte meg térhódítását a bibliakutatásban, először külföldi, majd magyar nyelvterületen.⁶³ A retorikakritika atyjának James Muilenburgot (1896–1974) tekintik, aki abban látta a műfaj és a módszer legfőbb célját, hogy felfedje az eredeti szerző szándékát a szöveg üzenetével és annak olvasóra gyakorolt hatásával, és ebben a *mit* és *hogyan* kérdések szoros kapcsolatát feltételezte, azaz hogy *mit* akart pontosan közölni a szerző, és *hogyan* teszi azt a szövegben. E kérdésekre a válasz a szöveg azon kisebb részleteiben rejlik, amelyek a *szövegegszét* alkotják, és amelyek mentén a szöveg halad és eléri célját.⁶⁴ E meghatározás alapján indokoltnak érezhetjük a műfaj megnevezését, ugyanis kitűnik, hogy a szövegek *retorikai* elemeinek vizsgálata jelentős hangsúlyt kap a műfaj módszertanában is.

Amennyiben a műfajról mint a bibliai exegézis egyik műfajáról beszélünk, meg kell határoznunk, hogy milyen szövegekre korlátozható ez a fajta vizsgálat, ha egyáltalán szükséges bármilyen korlátozás. Például az Újszövetség beszédszerű szövegeinek esetében igazolható egyfajta kapcsolat az ókori retorikával, amely kizárólag a szóbeli közlésre korlátozódott, s amelyet később az újszövetségi beszédek írott változatában is meg tudunk ragadni. E beszédszerű vagy beszédet megőrkítő szövegekben lehetetlen nem észrevenni a retorikai elemeket.⁶⁵

De mi a helyzet az ószövetségi szövegek esetében? Mivel dolgozatom első sorban egy ószövetségi szöveg vizsgálatára és a szöveg terápiás hasznának feltárására összpontosít, a következőkben elsősorban az ószövetségi szövegek retorikakritikai elemzésének lehetőségeit tárgyalom, először a műfaj meghatározása tekintetében, majd a műfaj egyedi jellemzőinek ismertetésével, végül pedig a meghatározott módszertani lépések megnevezésével.

⁶³ A retorikakritika rövid kutatástörténetét Literáty Zoltán fent említett tanulmánya alapján dolgoztam ki. Literáty azt vallja a műfajról, hogy „nem új, de nem is régi kritikai műfajról van szó”. Literáty Zoltán: *i. m.* 141. A műfaj és az ehhez társuló módszer ma már talán határozottabban mondható egy nagyjából ötvenéves múltra visszatekintő műfajnak, azonban tekintve, hogy az exegetikai műfajok, akárcsak az anyag, „nem vesznek el, csak átalakulnak”, úgy a retorikakritika sem elvetendő, amennyiben kritikai megközelítéssel alkalmazzuk.

⁶⁴ James Muilenburg elméletének vázlatos bemutatásához ld. Literáty: *i. m.* 141–142. Az elméletről bővebben ld. a szerző 1969-ben publikált tanulmányát: Muilenburg, James: Form Criticism and Beyond. In: *Journal of Biblical Literature* 8 (1969/1), 1–18. Amint a cím is sejteti, Muilenberg abból a problémából indul ki, hogy a formakritika módszere nem fordított elég figyelmet a szövegegszetre és annak egységére. A retorikakritika éppen ezért ebben a kérdésben hoz jelentős forradalmat.

⁶⁵ Literáty Zoltán: *i. m.* 144.

Alan J. Hauser ószövetség-kutató szerint a retorikakritika, amely az irodalomkritika egyik formája, az ókori izraeli irodalmi kompozíciók konvencióinak ismeretében és a szöveg keletkezési környezetének fényében elemzi a szövegek sajátos irodalmi vonásait, ez a megnevezett ismeret pedig magából a szövegből és a párhuzamos ókori közel-keleti szövegekből nyerhető.⁶⁶ A retorikakritikai módszer a szöveg egészével foglalkozik, és azt feltételezi, hogy a bibliai szöveg lényegi egységei összefüggőek, és alapvető céljukat az adott formájuk közvetíti, amelyet az adott irodalmi egységében érdemes vizsgálni.⁶⁷ Ezért a szöveg elemzéséhez az ókori Izraelben gyakorolt irodalmi eszközöket és technikákat vehetjük alapul, és ez alapján érthetjük meg, hogy a szöveg miért így és ebben a formában áll előttünk a Szentírás lapjain. A bibliai *szöveg egésze* és a *szövegegész hatása* kerül a retorikakritika fókuszába, attól függetlenül, hogy milyen specifikus jellemvonások fedezhetők fel a szöveg kisebb részeiben, ahol egyértelmű a szöveg rétegződése.⁶⁸

Az ószövetség-kutatók közötti konszenzus alapján a retorikakritikának néhány kulcspontját különböztethetjük meg, ezért alapvetően elkülöníthető módszerként határozhatjuk meg, annak ellenére, hogy bizonyos metszéspontokon összekapcsolható a klasszikus ószövetségi exegézis különböző módszerével is. Ami a módszertani kérdéseket illeti, ezeken a pontok nem beszélhetünk jól definiált határokról. Azonban a retorikakritika és az exegézis egyéb elfogadott módszerei közötti átfedések talán éppen abban lehetnek hasznunkra, hogy a retorikakritikai módszernek azáltal kölcsönöznek egyfajta legitimitást. Azzal, hogy felismerjük a retorikakritika és a formakritika vagy éppen az irodalomkritika közötti hasonlóságokat, nem hiteltelenítjük egyik módszert sem, csupán egy újabb perspektívával gazdagítjuk a szöveg körüli párbeszédet.⁶⁹ Alan J. Hauser szerint a retorik-

---

⁶⁶ E meghatározás után Alan J. Hauser megjegyzi, hogy az újszövetségi kutatásban a szakemberek mankóként támaszkodhatnak az ókori görög és római retorikákra is, ugyanis valószínűtlen, hogy az újszövetségi szerzők nem a koruknak megfelelő irodalmi konvenciókat követve szövegezték volna meg az újszövetségi iratokat. Hauser, Alan J.: Part I. Rhetorical Criticism of the Old Testament. In: Watson, Duane F. – Hauser, Alan J.: *Rhetorical Criticism of the Bible. A Comprehensive Bibliography with Notes on History and Method*. Biblical Interpretation Series. E. J. Brill, Leiden–New York–Köln 1994, (3–100) 4.

⁶⁷ Uo. 5–6. Hasonló gondolatot fogalmaz meg Literáty Zoltán is, amikor arra világít rá, hogy míg a 20. század bibliakutatásában a szövegen *túl* és nem magában a szövegben látták meg az értelmezési lehetőségeket, addig a retorikakritika jelentős mértékben tért vissza a szöveg önmagában történő vizsgálatához. Literáty Zoltán: *i. m.* 143.

⁶⁸ Alan J. Hauser azt hangsúlyozza, hogy ez nem jelenti a szövegkritikai kutatás eredményeinek semmibevételét, csupán azt, hogy abban az esetben, amikor a Szentíráshoz irodalmi szempontból közelítünk, ezek az eredmények nem minden esetben relevánsak. Hauser, Alan J.: *i. m.* 6. Márpedig a biblioterápia módszere egy ilyen megközelítést kíván tőlünk.

⁶⁹ Hauser, Alan J.: *i. m.* 3.

kakritikai vizsgálat sokszor úgy szövődik egybe más kritikai módszerekkel, mint „gyökerek egy sűrű bozótban”.⁷⁰

Első körben vizsgáljuk meg a *formakritika* és a retorikakritika kapcsolatát, hiszen talán ez az a műfaj, amellyel a retorikakritika megtartotta a legtöbb összetartó szálát.⁷¹ A formakritikai kutatás elsődlegesen célként a különböző ószövetségi szövegek műfaját és a műfajhoz kapcsolódó formáját kívánja meghatározni azok háttérének és kialakulásának figyelembevételével. Az újabb formakritikai kutatásban az 1970-es évektől került a hangsúly a műfajok elszigetelt vizsgálatáról a különböző szövegegységek és -típusok tágabb kontextusban elfoglalt helyének vizsgálatára. A retorikakritikai szemlélet óva int ettől a tágabb kontextusban való gondolkodástól is, hiszen ez elterelheti a figyelmet egy adott szövegegység specifikus irodalmi vonásairól és egyéni, szövegszintű céljától. Viszont a formakritikai kutatás kontextusra vonatkozó észrevételeiből a retorikakritika is igen értékes információkat emelhet át a szöveg irodalmi elemzése céljából. Mindazonáltal a retorikakritikában a hermeneutikai hangsúly jelentősen eltolódik a szöveg és a keletkezési körülmények kapcsolatának vizsgálatáról, és a szöveg, illetve a szöveg befogadói kapcsolatának vizsgálatára esik. Minden esetben a bibliai szöveg áll a figyelem középpontjában, és a szöveg irodalmisága és központi üzenete válik az érdeklődés tárgyává. Ha röviden akarjuk összefoglalni a formakritika és a retorikakritika közötti különbségeket, azt is mondhatnánk, hogy míg a formakritika elsősorban az ismétlődő mintákra és sablonokra tekint, addig a retorikakritika az ezeken a sablonokon és formákon túlmutató egyedit keresi.⁷²

Az irodalomkritika és a retorikakritika szétválásának kérdéskörét Literáty Zoltán tárgyalja, aki visszatekint az irodalomkritika fejlődésére, és a retorikakritikát tulajdonképpen csupán a nevesítés mozzanatától tekinti viszonylag önálló műfajnak.⁷³ Ez a névadás sok félreértéshez vezetett a műfajjal és annak módszerével kapcsolatban. John M. Court említi, hogy sokkal célszerűbb lett volna „stiliztika”-kritikának nevezni a módszert, mivel a műfaj önmagában nem a klasszikus retorika forrásaihoz nyúl vissza, hanem szinte teljes egészében irodalmi alapokon nyugszik.⁷⁴ Míg a történetkritikát az ablakhasonlaltal lehet a legjobban szemléltetni (Mark Allan Powell), amelyen keresztül az egyén úgy tekint a szövegre, mint amely ablakot nyit régmúlt korok szövegeire, s amelyben „más korról

⁷⁰ Hauser, Alan J.: *i. m.* 4.

⁷¹ A formakritika és a retorikakritika részletes tárgyalásához ld. uo. 8.

⁷² Ld. még Literáty megállapítását, amely szerint a formakritika a hasonlóságokból indul ki, míg a retorika minden esetben az egyedire tekint. Literáty Zoltán: *i. m.* 142.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Court, John M.: *Reading the New Testament*. Routledge, London–New York 1997, 79.

és helyről nyerhet adatokat”,⁷⁵ addig a tükörhasonlat az irodalomkritika álláspontját szemlélteti: az olvasó a szöveg tükrébe tekintve önmagát látja meg, és bármit olvas ki a szövegből, az ebből a szembenézésből fakad.⁷⁶ Ugyanez a helyzet a retorikakritikával is, amelyet néhány kutató „új irodalomkritikának” nevez.

Figyelembe véve a fenti megállapításokat, amelyeknek értelmében a retorikakritika bizonyos pontokon kapcsolódik a formakritika és az irodalomkritika műfajához, más pontokon pedig elhatárolódik attól, szükséges megállapítanunk azt is, hogy ezt a módszertani meghatározás esetében is figyelembe kell vennünk. Vanak a retorikakritikai exegézisnek bizonyos módszertani elemei és exegetikai lépései, amelyek közösek más módszerekkel. A retorikakritika módszer kibővül bizonyos elemekkel, más elemek pedig kimaradnak belőle. A módszertani kérdések tárgyalásakor Hauser azt állapítja meg, hogy először a körülhatárolást és a szerkezeti elemzést szükséges elvégezni, elsősorban a szövegben meglévő szövegkohéziós irodalmi eszközök segítségével. Mindazonáltal a retorikakritika felismeréseivel az is együtt jár, hogy egy szövegen belül kisebb-nagyobb szövegegységek léteznek, viszont a retorikakritikai vizsgálat nem tételeíti, hogy a legkisebb szövegegység elemzése kötelező érvényű lenne, csupán azt feltételezi, hogy az elemzett szöveg minden esetben összefüggő, megvannak a maga kapcsolóelemei, és ha egy nagyobb szövegen belül kisebb összefüggő egységek is azonosíthatók, akkor ezekkel és kohéziós erejükkel is számolni kell.⁷⁷ Literáty emellett azt vallja, hogy a szöveggel a stilisztikai és formai meghatározások során tudunk foglalkozni, és így rávilágítani arra, hogy miként változik a szöveg értelmezése.⁷⁸ Módszertani szempontból pedig azt is fontos meghatározni, hogy milyen szinten foglalkozunk a szöveggel. Duane F. Watson két szintet különböztet meg a retorikakritikán belül, a *diakronikus*, illetve a *szinkronikus* szintet. Az első a saját történeti kontextusán belül vizsgálja a szöveg formáját, és összeveti azt korának egyéb szövegtanúival, míg a második esetében a szöveg érvelésének menetét vizsgálja oly módon, hogy a meggyőzésnek az általános és egyetemes szintjeire összponto-

⁷⁵ Literáty Zoltán: *i. m.* 142., ahol Powell, Mark Alan: *What is Narrative Criticism?* Fortress Press, Minneapolis 1990, 8-at idézi.

⁷⁶ Koppándi Bontond azi jegyzi meg, hogy ilyenkor a szöveg nemcsak új megvilágításba kerül számunkra, hanem mi is szereplői leszünk a szövegnek, ugyanis belépünk a szöveg világába. Koppándi Botond Péter: Pál apostol athéni beszédének retorikai-kritikai vizsgálata. In: *Keresztény Magvető* 119. (2013/2), (179–199), 183.

⁷⁷ Hauser Alan J.: *i. m.* 9–10. Ezek az alegységek általában olyan módon kapcsolódnak egybe, hogy megadják a szöveg belső dinamikáját és ritmusát, és a szöveg retorikai tetőpontja felé terelik az olvasó figyelmét. Hauser narratív és költői szövegek példájának hosszú sorával tárgyalja a fokozás különböző megjelenéseit az Ószövetségben. Részletesebben ld. uo. 10–13.

⁷⁸ Literáty Zoltán: *i. m.* 144.

sít.⁷⁹ Az ószövetségi esetekben nem beszélhetünk a kor klasszikus retorikájáról, azonban az ószövetség-kutatás a régészeti leletek vizsgálata során is felfigyelt arra, hogy sok a formai és tartalmi hasonlóság az ószövetségi és más közel-keleti szövegek között.

A módszertani lépések leírásában Wilhelm Wuellner ad eligazítást, aki George A. Kennedy retorikai ötlépcsős modelljét ülteti át a bibliai szövegek szinkronikus retorikakritikai elemzési módszerének megalkotása céljából, és a következő elemeket különbözteti meg:⁸⁰

1. *A retorikai egység meghatározása:* a retorikai egység minden esetben egy meggyőző vagy meggyőző érveket felsorakoztató beszédegység kell hogy legyen; a különböző műfajok, a példázatok, a szentenciák, a metaforák, a himnuszok, a parancsolatok stb. alapvetően ebbe a kategóriába sorolandók, ezeknek a kombinációja pedig nagyobb retorikai egységeket alkot.
2. *A retorikai helyzet meghatározása:* annak a helyzetnek a meghatározása, amely a retorikai megnyilvánulást követeli meg (Wuellner meghatározása értelmében ez a leglényegesebb a módszertan lépések közül); a cél meghatározása nem a szöveg háttéréből, hanem a premisszákat vizsgálatából vezethető le, a „Sitz im Leben“ itt háttérbe szorul.
3. *A retorikai beállítottság és elrendezés meghatározása:* ez a módszertani lépés a szövegben megjelenő gondolatvezetés tulajdonképpeni vizsgálatát feltételezi; itt teszünk különbséget a szöveg irodalmi és retorikai struktúrája között, amikor a retorika, az oralitás, illetve az írásbeliség hármásának szempontjából vizsgáljuk a szöveget.
5. *A retorikai technikák és stílusok meghatározása:* az elemzés ezen pontja egyrészt az adott stílus kulturális eredetének és hagyományának meghatározását, másrészt a felhasznált retorikai eszközök és technikák funkciójának és hatásának a vizsgálatát tűzi ki célul.
5. *A retorikakritika meghatározása mint szinkronikus egység:* egyfajta utólagos ellenőrzésként a módszertani lépések teljesítését követően, pontosabban a szinkronikus egység megállapítása és a retorikai hatások meghatározása az eredeti szituáció fényében.

Amennyiben a terápiás munkára kijelölt szöveg szakszerű exegézisét a fenti lépéseket követve végezzük el, bizonyosan megtaláljuk a választ arra a kérdésre, hogy az általunk kiválasztott szöveg *mit* és *hogyan* akar közölni. Ha pedig sikerül

⁷⁹ Watson elméletét Literáty foglalja össze, ld. Literáty Zoltán: *i. m.* 144.

⁸⁰ Wuellner módszerének részletes ismertetéséhez ld. Wuellner, Wilhelm: Where Is Rhetorical Criticism Taking Us? In: *Catholic Biblical Quarterly* 49 (1987), (448–463) 455–458. Vö. még Literáty Zoltán: *i. m.* 144., ahol Kennedy George A.: *New Testament Interpretation through Rhetorical Criticism*. University of North Carolina, Chapel Hill, NC 1984, 33–38-ra hivatkozik.

megválaszolnunk ezt a kérdést, akkor világossá válik előttünk, hogy a szöveg tényleg alkalmas eszköz-e egy adott probléma vagy kérdéskör terápiás jellegű megbeszélésére, vagy pedig nem.

Mindezek után már csak egy kérdést kell megválaszolnunk: *vajon az egyéni értelmezés nem torzíja-e a szöveg szerzője által megfogalmazott üzenetet, illetve azt, ahogyan az üzenetet megfogalmazza?* Akárcsak a retorikakritikai módszer alkalmazása esetében, az „első látásra” jellegű válasz itt sem kielégítő. Ezért kutatásom második részében a biblioterápiás biblióra fent megalapozott módszerét egy kísérleti csoportban próbáltuk ki, hogy választ kapjunk a kérdésre. A kutatás bemutatását a dolgozat második részében közlöm.

Felhasznált irodalom

- A Magyar Református Egyház Istentiszteleti Rendtartása* (1997, D. Dr. Csiha Kálmán elnöklése alatt). A Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata, Kolozsvár 1998.
- Béres Judit: „*Azért olvasok, hogy éljek*”. *Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig*. Kronosz Kiadó, Pécs 2017.
- Brink, Gijsbert van der – Kooi, Cornelis van der: *Keresztény dogmatika*. Ford. Kiss Jenő, Márton János, Kelemen Csongor Attila, Sógor Géza. Exit Kiadó, Kolozsvár 2022.
- Court, John M.: *Reading the New Testament*. Routledge, London–New York 1997.
- Delaney, Sadie Peterson: Time’s telling. In: *Wilson Library Bulletin* 29 (1955/6), 461–463.
- Doll, Beth – Doll, Carol: *Fiatalkok biblioterápiája. Könyvtárosok és mentálhigiénés szakemberek együttműködése*. A magyar szöveget gondozta: Magyar Krisztina. Könyvtári Intézet, Budapest 2011.
- Galt, John M.: On the Reading, Recreation, and Amusements of the Insane. In: *Journal of Psychological Medicine and Mental Pathology*. 24 (1853/6), 581–589.
- Geest, Hans van der: *Négyszemközt. Példák a sikeres lelkiponozásra*. Ford. Vári Andrea. Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, Budapest 2022.
- Hauser, Alan J.: Part I. Rhetorical Criticism in the Old Testament. In: Watson, Duane F. – Hauser, Alan J.: *Rhetorical Criticism of the Bible. A Comprehensive Bibliography with Notes on History and Method*. Biblical Interpretation Series. E. J. Brill, Leiden–New York–Köln 1994.
- Hynes, Arleen McCarthy – Hynes-Berry, Mary: *Bibliotherapy. The Interactive Process – A Handbook*. Taylor and Francis, New York 2019. <https://www.perlego.com/book/1503249/bibliotherapy-the-interactive-process-a-handbook-pdf> (2023. ápr. 28.).
- Jakobovits Kitti: *Irodalomterápia. A könyvespolcod pszichológusszemmel*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest 2021.
- Koppándi Botond Péter: Pál apostol athéni beszédének retorikai-kritikai vizsgálata. In: *Keresztény Magvető* 119. (2013/2), 179–199.

- Lack, Clara Richardson: „Can Bibliotherapy Go Public?” In: *Collection Building* 7 (1985/1), 27–31.
- Literáty Zoltán: Retorikakritika elméletben és gyakorlatban, különös tekintettel Pál Galatabeliekhez írott levelében. In: *Theológiai Szemle*, XLVI. (2003/3), 140–149.
- Mazza, Nicholas: *Poetry Therapy. Theory and Practice*. Routledge, New York 2016.
- McCulliss, Debbie: Bibliotherapy: Historical and research perspectives. In: *Journal of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, Research and Education* 25 (2012/1), 23–38.
- Muilenburg, James: Form Criticism and Beyond. In: *Journal of Biblical Literature* 8 (1969/1), 1–18.
- Peseschkian, Nossrat: *A tudós meg a tevehajcsár. Keleti történetek – nyugati lelki bajok*. Ford. Adamik Lajos. Helikon Kiadó, Budapest 1991.
- Szávai Ilona: Beszélgetés Bartos Évával. In: Bartos Éva (szerk.): *A biblioterápia közéről. „A szentendrei modell”*. Pont Kiadó, Budapest 2020.
- Watson, Duane F. – Hauser, Alan J. (eds.): *Rhetorical Criticism of the Bible*. Biblical Interpretation Series 6. Brill, Leiden 1994.
- Wuellner, Wilhelm: Where Is Rhetorical Criticism Taking Us? In: *Catholic Biblical Quarterly* 49 (1987), 448–463.

Egyéb források

- A Romániai Református Egyház szervezetéről és kormányzásáról (2006), 32. In: *Erdélyi Református Egyházkerület*. <https://reformatus.ro/dokumentumok/torvenyek> (2023. ápr. 28.).
- Tantárgyak statisztikai adatai. In: Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet. <https://proteo.hu/hu/oktatas/tantargyak> (2023. ápr. 28.)

* * *

The concise concept of bibliotherapy encapsulates its fundamental principles: healing through literature. The method’s positive outcomes have spurred a resurgence in research, training and practical application in recent decades. In Hungary, this approach has yielded fruitful results, diversifying traditional psychological sessions and other forms of individual and group support, making it more accessible to those who may have hesitated to seek help otherwise. I envision a similar surge in the practice of congregational pastoral care if we establish a fresh framework for individual and group discussions through this method. This paper delves into the potential avenues for achieving this goal.

Keywords: bibliotherapy, pastoral care, rhetorical criticism.